

ТИПОЛОГИЯ И СЪСТАВ НА АРХИВНИТЕ ФОНДОВЕ НА ЖЕНИТЕ-ХУДОЖНИЧКИ, СЪХРАНЯВАНИ В ЦДА

*Рамона Димова, докторант към катедра
„Архивистика и МОИ“*

Историческото развитие на професионалното художественото образование по време на Третата българска държава все още не е достатъчно добре проучено и има редица спорни моменти и непълноти в специализираната литература. Един от интересните въпроси, свързани с художественото ни образование е дали и как жената през разглеждания период е имала достъп до него?

През последните няколко години по данни от *Главните книги* на Държавното рисувално училище (ДРУ) и Художествено-индустриалното училище (ХИУ) с колегата ми Пламен В. Петров установихме, че жените и мъжете още от създаването на ДРУ са имали равни възможности за образование, както и свобода да избират работата си. При проучването на съответните досиета на жените, учили през периода 1896–1912 г., се откриха и други интересни тенденции, свързани с техния социален статус, образование и пр.¹ Доколкото тази проблематика все още не е напълно изяснена, ще бъде полезно с оглед бъдещите изследвания в тази област да се проследи, кои от жените-творци са ни завещали, освен художественото си, и своето документално наследство, което се съхранява понастоящем в системата на държавните архиви. Трябва да се отбележи, че за всеки изследовател тази задача е сериозно предизвикателство, поради сравнително големия брой фондове и времето, необходимо за тяхното издирване и проучване. Ето защо засега се вниманието ни е насочено към архивните фондове, които се намират в Централния държавен архив

(ЦДА). Освен това, се налагат още две предварителни уточнения: първо – хронологичните граници на така формулираната тема обхващат периода от 1896 г., защото тогава е създадено първото професионално Държавно художествено училище (ДРУ), до 1944 г., която е своеобразен исторически вододел от гледна точка последвалите промени в българското общество; второ – интересуващите ни документи да са систематизирани и регистрирани като самостоятелен фонд или да са част от семеен фонд.

Второто уточнение, респ. ограничение, всъщност оставя доста жени-художнички извън проучването, въпреки че и те са били изявени творци. Намеренията са в най-скоро време те също да бъдат представени, независимо че нямат лични фондове. Както е известно, тази липса в известна степен би могла да бъде компенсирана чрез издирването на *документални следи* за тях, които със сигурност се намират, както в лични, така и в съответни учреденски фондове.

Целта на настоящия текст е да се представят фондовете на жени – художнички в ЦДА, в това число и основните видове документи и творчески материали в състава им, които представляват интерес за изследователите.

Работата с електронната *Информационна система на държавните архиви (ИСДА)* значително улесни изпълнението на поставените задачи в случая. В резултат от предприетото издирване на архивни фондове и документи на жени-художнички през разглеждания период, съхранявани в ЦДА, се установи, че са регистрирани дванадесет самостоятелни фонда и два семейни фонда, в които има документи на съпруги-художнички². Четири от посочените самостоятелните, фондове: *Ф. 729 – Цончева, Мара Василева (1910–1989)*, *Ф. 1347 – Вазова-Николова, Бинка Борисова (1909–2007)* и *Ф. 1364 – Дичева, Лиляна Пенчева (1928–?)*, все още са необработен, което означава, че не могат да се използват от читателите – потребители на архивна информация, а също не може да се даде информация за видовете документи и творчески материали в състава им.

Съгласно методическите изисквания относно Научно-техническата обработка на архивните фондове (НТС), всеки един от фонд се изготвя *Историческа справка*, в която се дава информация за фондообразувателя и документите. В *Историческата справка* на интересуващите ни фондове на жените-художнички се съдържат данни за произхода им: *родно място, семейство, образование – къде, кога и при кои преподаватели са завършили художествената си подготовка*. Също така, се дава информация за работата на дадената художничка с оглед нейното творчество

– скулптора, живопис и пр., както и длъжностите, които е заемала във връзка със своите професионални ангажименти.

Прави впечатление, че голяма част от тези жени съчетават преподавателската дейност с творчество, което е характерни и за много от мъжете-художници по същото време. Има обаче и художнички, като Васка Емануилова, които работят предимно на свободна практика.

В *Историческата справка* се отбелязва и членството им в художествените дружества, участието в самостоятелни изложби (в страната и чужбина), както и по-важните *Общи художествени изложби (ОХИ)*. Не на последно място в справката се посочва кога фондът е постъпил в ЦДА и дали същият е бил дарен или откупен. Фондообразователките Васка Емануилова, Елисавета Консулова-Вазова, Бинка Златарева и Марсел Немска сами даряват архивите си, а останалите са предадени или предоставени на архива за откупуване от по-близки или далечни родственици.

Следващият елемент, който е част от описа на всеки архивен фонд е съответната *Класификационна схема*. Според определението на термина в Методически кодекс³, тя всъщност е план, определящ реда за групиране на делата в раздели и подраздели в логическа последователност, съобразно техните исторически и/или логически връзки. Във фондовете от личен произход от *Класификационната схема* на всеки архивен опис, като справочник едновременно за състава и съдържанието на документите, можем да се ориентираме какви типове и под-типове документи има в дадения фонд. Повечето от разглежданите описи са снабдени с *Класификационна схема*, но при някои от тях – оп. 2 на Ф. 782 Васка Емануилова, Ф. 807К Диана Койчева, оп. 1 на Ф. 844К Екатерина Савова-Ненова те липсват. Причината, според архивистите, обработили тези фондове, е сравнително малкото количество и еднообразие на документите. При това, наличието на повече от един опис за даден личен фонд, вследствие комплектуването му във времето, не е гаранция, че всеки отделен опис е снабден с *Класификационна схема*. Такъв е случаят с Васка Емануилова и Екатерина Савова-Ненова, при които един от описите е със схема, а във другия тя липсва.

Най-често във фондовете на жените художнички схемата включва следните раздели и подраздели: *Биографични материали (автобиографични, имуществено-стопански и материали за фондообразователките)*; *Документи за творческата дейност на художничките (тук могат да присъстват произведения на изкуство, както и документи свързани с длъжностите които те са заемали)*; *Кореспонденция (служебна и*

лична); *Изобразителни материали (репродукции на художествени произведения, чужди и техни, както и лични снимки); Печатни материали (монографии, статии и др.)*, а понякога се съхраняват и документи за други личности.

Следващата стъпка в процеса на издирване на даден фонд и проучване документалния му състав е преглеждането на архивните единици. След запознаване със заглавията и изчитане на съответните документи бихме могли да обобщим, че фондовете на жените-художнички в ЦДА съдържат следните видове документи и творчески материали: *биографии и/или автобиографии, скици с оригинални рисунки, акварели, пастели и платна с маслени бои, тетрадки за впечатления от реализирани изложби, почти задължително запазени изрезки от статии и рецензии от периодичния и специализирания печат, монографии и каталози с репродукции*. В много от фондовете има и фотографии на конкретни произведения, които не са репродуцирани, както и списъци с техни произведения. Тази информация е от особено значение за историците на изкуството, които благодарения на нея успяват да удостоверят автентичността на неподписани и без дата произведения.

Други интересни документи са фотографиите от личен характер, в които художничките са били заснети в различна възраст, а често и със свои колеги художници и интелектуалци.

В по-големите фондове се съдържа и кореспонденция, която разкрива връзките на творците с различни институции, организации и личности. Някои от жените-художнички от този период, освен че получават профилираното си образование в страната, специализират и в чужбина, от което следва, че една част от писмата им са на чужди езици, като руски, немски, френски и др.

От запазените обработени фондове най-малкият е Ф. 807К Диана Койчева, който се състои само от 6 а. е. Най-големият, който включва документи само за художничката, е Ф. 2015К Невена Ганчева, съдържащ 117 а. е.

Интересен случай е фондът на Екатерина Савова-Ненова. Във втория опис на същия фонд, освен документи и материали за нея, има такива и за дъщеря ѝ Елка Иванова Ненова. Тя завършва архитектура в Държавната политехника през 1953 г., но се занимава и с вътрешен дизайн, поради което е член на секция „Приложно изкуство“ към *Съюза на българските художници (СБХ)*. Освен това, във същия фонд има документи и на един друг известен художник, който е избрал да се реализира предимно в чужбина – Борис Елисеев.

Фондът на Марсел Немска също ни предоставя интересни сведения. Швейцарка по произход, тя завършва едновременно *Женевската консерватория* със специалност *пиано* и *Академията за изящни изкуства* – специалност *декорация и живопис*. През целия си живот се изявява активно и в двете сфери, а след брака си с д-р Борис Немски, живее в България. Документалното ѝ наследство е уникално, както с разнообразните биографични документи, така и със съответните музикални и художествени материали.

Двата семейни фонда на Радеви и Гошеви ни представят ситуация, в която документалното им наследство е включено във фонд с документи и на други членове от семейство. По-конкретно, във фонда на Радеви документите на Бистра Винарова са с тези на съпруга ѝ Симеон Радев. При Кина Гошева съответните документи са към фонда на нейния баща – акад. Иван Гошев. Трябва да се отбележи, че в състава на представените семейни фондове видовете документи да същите, както в отделните фондове на жените-художнички.

В исторически аспект повечето от разглежданите фондове са на жени, които са имали семейства и в същото време са били изявени творци. Доколкото съм запозната и с фондове на мъже художници от същия период, бих искала да обърна внимание, че те не се различават особено като документален състав. Най-типичното за художниците е, че в техните лични фондове се съхраняват сравнително повече статии и рецензии, отразяващи дейността им. Тук е моментът да поясня, че след допълнително издирване в рамките на темата се потвърди позната ситуация относно личните фондове в състава на Националния ни архивен фонд. Както е известно, на практика части от личните фондове често се съхраняват на различни места, респ. въпросните фондове са разпокъсани при комплектуването им. Представените фондове на жени-художнички, регистрирани и съхранявани в ЦДА, не правят изключение. Част от документалното им наследство се намират в Научния архив на СБХ, Научния архив на Българска академия на науките (БАН), Националната художествена академия (НХА).

В заключение: Още веднъж бих искала да обърна внимание на богатото художествено наследство, което се съхранява в ЦДА. Надявам се, че то ще привлече вниманието на историците на изкуството, за да бъде детайлно проучено. Това ще обогати знанията ни в областта на българското визуално изкуство.

Всяко наследство (материално и не материално) се нуждае от обгрижване и популяризиране, съобразно своите специфики. Съхранените

и достигнали до нас архивни свидетелства, свързани с художественото изкуство, също заслужават да участват все по-пълноценно в съвременния български научен и изложбен живот.

Бележки

¹ Димова, Р. Съставяне на архивен справочник с биографични справки на жените-студентки въз основа на главните книги в Държавното рисувално училище и Художествено-индустриално училище. – В: Университетски четения по архивистика. Т. 5. С., 2016, 303–310.

² Лични фондове: Ф. 729 – Цончева, Мара Василева (1910–1989), Ф. 782 – Емануилова, Васка Емануилова Игова (1905–1985), Ф. 1347 – Вазова-Николова, Бинка Борисова (1909–2007), Ф. 1364 – Дичева, Лиляна Пенчева (1928–?), Ф. 807К – Койчева, Диана Кънева (1905–1958), Ф. 844К – Савова-Ненова, Екатерина (1901–1980), Ф. 849К – Консулова-Вазова, Елисавета (1881–1965), Ф. 917К – Златарева, Бинка Манолова (1891–?), Ф. 1283К – Конова, Дора (Тодорка Конова Василева) (1893–1981), Ф. 1785К – Геннадиева, Василка Павлова (1905–1973), Ф. 2009К – Немска, Марсел Форне-Немска (1908–1997), Ф. 2015К – Ганчева, Невена Димитрова (1897–1983); Семейните фондове: Ф. 77К – Семеен фонд Радеви – Винарова, Бистра (1890–1977) и Ф. 2013К Семеен фонд Гошеви – Гошева-Станева, Кина Иванова (1921–2006).

³ Методически кодекс. Свитък IV. Научно-справочен апарат, достъп и използване на архивните документи. София, 2013.

Използвани съкращения

БАН – Българска академия на науките.

ДАА – Държавна агенция „Архиви“.

ДРУ – Държавното рисувално училище.

ИСДА – Информационна система на държавните архиви.

НХА – Национална художествена академия.

ОХИ – Общи художествени изложби.

СБХ – Съюза на българските художници.

ЦДА – Централния държавен архив.

ХИУ – Художествено-индустриалното училище.

Литература

Извори

- ЦДА, Ф. 729 – Цончева, Мара Василева (1910–1989).
ЦДА, Ф. 782 – Емануилова, Васка Емануилова Игова (1905–1985).
ЦДА, Ф. 1347 – Вазова-Николова, Бинка Борисова (1909–2007).
ЦДА, Ф. 1364 – Дичева, Лиляна Пенчева (1928–?).
ЦДА, Ф. 807К – Койчева, Диана Кънева (1905–1958).
ЦДА, Ф. 844К – Савова-Ненова, Екатерина (1901–1980).
ЦДА, Ф. 849К – Консулова-Вазова, Елисавета (1881–1965).
ЦДА, Ф. 917К – Златарева, Бинка Манолова (1891–?).
ЦДА, Ф. 1283К – Конова, Дора (Тодорка Конова Василева) (1893–1981).
ЦДА, Ф. 1785К – Генадиева, Василка Павлова (1905–1973).
ЦДА, Ф. 2009К – Немска, Марсел Форне-Немска (1908–1997).
ЦДА, Ф. 2015К – Ганчева, Невена Димитрова (1897–1983).
ЦДА, Ф. 77К – Семейен фонд Радеви – Винарова, Бистра (1890–1977).
ЦДА, Ф. 2013К Семейен фонд Гошеви – Гошева-Станева, Кина Иванова (1921–2006).

Публикации

Димова, Р. Съставяне на архивен справочник с биографични справки на жените-студентки въз основа на главните книги в Държавното рисувално училище и Художествено-индустриално училище. – В: Университетски четения по архивистика. Т. 5, С., 2016, 303–310.

Методически кодекс. Свитък IV. Научно-справочен апарат, достъп и използване на архивните документи. София, 2013.